

munkásságát elemezve kijelenti, hogy a Geleji Katona és Medgyesi közötti ellentétek irodalomtörténeti szempontból való kiélézése nem helytálló.” A Bóné Éva által említett kutatók Bartók István és Oláh Szabolcs. (Bóné 2020: 133)

Miután e két kutató felvetéseit röviden ismerteti, továbblép az egyéni kutatás útján. 23 prédikációt elemez, amelyek alapos vizsgálata arra enged következtetni, hogy Geleji Katona István nem kizárólag az ortodoxiára jellemző sajátosságokat tudott magáénak: „A prédikációk ismeretében nem egymást kizáró jelenlétről beszélhetünk az ortodoxia és puritanizmus jellemzőit illetően, sokkal inkább primátust nevezhetünk meg az irányzatok esetében” (Bóné 2020: 149). Íme erre egy példa: „A dogmatikai téziseket kibontó, pontos szabályok szerint megszerkesztett beszédek a hitigazságok birtokában lévő hívek személyes üdvösségére koncentrálnak. Kisejlik viszont belőlük az a fajta szociális érzékenység is, amely már puritán jellegzetességeket mutat.” (Bóné 2020: 137)

A könyv záradékában összefoglalásra kerülnek az addig kifejtett fontosabb információk, arra a következtetésre juthatunk, hogy a hipotézisek beigazolódtak. Örömmre, a szerző megfogalmazza a jövőbeli kutatási terveit is. Szeretné újraolvasni a szövegkorpuszt a *Magyar Grammatikatska* szempontjából, „megvizsgálva a traktátusban megfogalmazott elvek, tételek gyakorlati alkalmazásának módját.” (Bóné 2020: 184)

További kutatásai nyelvtörténeti megközelítést is feltételeznek, ugyanakkor *Titkok titka* beszédeiben fellelhető polemikus jelleg vizsgálatára való kitérést is érdekes kutatási témának tartja.

Örömmre szolgál hogy találkozhattam és párbeszédbe léphettem ezzel az olvasmányos és igényes munkával, amely Bóné Éva tollából született. Különösképpen kiemelném a szöveg soraiból és sorai mögül felfedezhető egyedi hangot és a bátorságot, amelyet a saját, önálló kutatási eredményei alapoznak meg. A kutatás során egy sztereotípiákkal terhelt életmű került felfedezésre, a szerző ugyanakkor árnyalja a kálvinista ortodoxiáról és a puritanizmusról alkotott képet is, megvizsgálva alaposan a primér forrásokat.

A szövegben szakszerűen kerülnek használatra a különféle tudományterületek terminusai, amelyek a szerző alaposágát, olvasottságát, az interdiszciplináris megközelítésre való képességét bizonyítják. Ezek használata viszont nem teszi nehezkessé az olvasást, hiszen csupán olyan szöveghelyeken fordulnak elő, ahol szükségszerűek.

KOVÁCS KINGA-TÜNDE

Babeş-Bolyai Tudományegyetem
Magyar Irodalomtudományi Intézet
Kolozsvár/Cluj-Napoca, Horea 31
kkingat92@gmail.com

BILIBÓK RENÁTA – BÍRÓ ANNAMÁRIA – SERESTÉLY ZALÁN (szerk.), **Életeink. Horváth Andor-invokációk.** Bolyai Társaság – Egyetemi Műhely Kiadó – Erdélyi Múzeum Egyesület. Kolozsvár, 2020.

Szomorú gesztus az emlékkötet összeállítása, vagy ahogy az *Előszó* fogalmaz, az „istenhozzád” kimondása, de talán az egyik legnemesebb, ami a tehetetlen utókornak marad, tanítványoknak, barátoknak, kollégáknak, akik már nem hívhatják vissza a be nem fejezett beszélgetésekbe szeretett tanárukat, barátjukat, kollégájukat. A 2018-ban elhunyt

Horváth Andor 2019. március 8-án töltötte volna be 75. életévét. Közös ünneplés helyett azonban megemlékező konferenciára nyitott teret mindössze a sors. Jelen kötet úgy indult, hogy a tanácskozáson elhangzott előadások szerkesztett változatait tartalmazza majd – végül mégsem az lett belőle, hanem annál sokkal-sokkal több. A romániai magyar közösség sokoldalú értelmiségije, a szerkesztő, fordító, esszéíró, egyetemi oktató, közéleti szerepeket is vállaló, funkciókat is betöltő Horváth Andor hátrahagyott írásai, előadásai, nyitott beszélgetései, 2000 utáni interjúi is helyet kaptak a borítólapok között, így nem csak róla szóló, életművéhez kapcsolódó írásokon keresztül idéződik meg személye, hanem saját szavai által is. Közülük is kiemelkedik önéletrajzi írása, a kötetnek végülis címet adó *Életeink*, amelyről túlzás nélkül állíthatom, hogy páratlan anyag, a kötetnek pedig egyértelműen legfontosabb írása.

A könyv négy részből áll. Első része a mondott önéletrajzi írás, mely bár be nem fejezett, három kerekre írt fejezete mégiscsak teljességet sugall. Különösen, hogy egyik-másik megkezdett történet folytatást kap a könyv harmadik fejezetében, mely a Horváth Andorral készült interjúkból válogat. Közöttük kap helyet a könyv második fejezeteként a 2013-2016 között a *Láthatatlan Kollégium* szervezésében a kolozsvári Transzit Házban lefolytatott *Mellérendelő* beszélgetéssorozat hat beszélgetésének írott változata, mely beszélgetéseken Horváth Andor fontos szerepe(ke)t töltött be. Csak mindezek után, a könyv utolsó részében kap helyet az a tizenegy tanulmány, melyek az emléktanácskozáson elhangzott előadások anyagát tartalmazzák. Bár maguk a tanulmányok is reflektálnak Horváth Andor sokoldalúságára, hiszen munkásságának valamennyi szegmense megidéződik az írásokban, azt hiszem leginkább mégiscsak a kötet változatos szerkezete illusztrálja a legjobban azt. Hiszen, ahogy Horváth Andor mondja az egyik interjúban, ahhoz túl későn került a BBTE magyar irodalom tanszékére, hogy az egyetemi életben szocializáltnak gondolhassa el magát – már valóságos „életpálya” áll mögötte, amikor ide kerül. Ez a remekül összeállított kötet igyekszik minél több felől rálátást nyújtani Horváth Andor életeire.

Az *Életeink* három írásból áll össze. Az első a születéstől a tanári pályára kerülésig és annak elhagyásáig tart, mármint az első, közoktatási tanári munka elhagyásáig, melyre az induló *A Hét* szerkesztőségének hívása kedvéért került sor. A második írás egy az egyben a lapnál töltött évekről szól, végül a harmadik már csak egyetlen nagy fejezetből áll, amelynek címe mindent elmond a tartalmáról: *A szeku*. A saját életét megíró Horváth Andor akkor fog neki a munkának, amikor a szépirodalomban, azaz legszűkebb szakterületén, újra fölerősödik a realizmus iránti igény, amely egyenesen a tényirodalom felé nyitja fel a szépírás kapuit. Horváth Andor nem nyit a regényesítés felé. Kiegyensúlyozott, visszafogott értekező prózája nem mentes a metaforizáltságtól – pl. mindjárt a legelső lapjain, mikoris tulajdonképpen írása célját próbálja összefoglalni –, ám költői erudíciók helyett mindvégig a tudatos számvetés igénye vezeti a tollát. „Az időben visszatekintve azt keresem, ki volt előbb egyik, majd másik énem, mivel telt egyik, majd másik életem. Hová lett a gyermek, aki voltam, háová az ifjú és az érett férfi?” (11.) Bár e mondatok mást sugallnak, igen kevésbé jellemző az *Életeinkre* a nosztalgikusság. Talán már maga az önéletrajzi írás címe is azért T/1 alakú, hogy jelezze: a szerző tisztában van a túlzott személyességből eredő problémákkal, és azokat elkerülni igyekszik. Nos, a három fejezet azt hiszem kiváló forrásnak tekinthető a második világháború utáni erdélyi magyar értelmiség-történeti kutatásokhoz. A világháború utáni Kolozsvár rajza, a jellegzetes miliő felvázolása a maga embereivel, helyszíneivel, lovaival (!), aztán az iskolaévek, az egyetemi időszak, a pályakezdés korszaka, úgyis mint

egyfajta „világhangulat-sugallatok” – mind fontos kordokumentumok. Nem különben az a jövő irodalom- és sajtótörténészei számára az a példátlan anyag, amelyet *A Hét* indulásáról, a szerkesztőség életéről, a munkafolyamatokról, s a cenzúra intézményéről mond el Horváth Andor. Az utolsó egyértelműen a sötét történelmi tapasztalatoknak engedti át a főszerepet. Horváth Andor közvetlen közletről tanúja a diktatúra erőszak- és megfélemlítőgépezete működésének – legalábbis írása a tanú szerepét hangsúlyozza, el akarván kerülni, hogy áldozatnak láttassa magát. Pontosan ez a mindhárom írásban végig meglevő önreflexív, türelmes higgadtság az, ami az *Életeinket* fontos dokumentummá teszi.

Egy pillanatra még mindig meg kell állni e munkánál. Horváth Andor esszéi, fordításai, műértelmezései jól ismertek. E kötet tanúságai szerint műhelyében lappanganak még további kiadatlan munkák is (ezekről még lesz szó), ám ha jól értem, egyelőre teljes egészében még láthatatlan életművében is párját ritkító a személyesség – hiszen nem olyan műfajokban alkotott. Az *Életeink* tehát egy nagyformátumú értelmiségi, közéleti ember egyetlen a szó szoros értelmében vett személyes jellegű munkája, mely azt is megmutatja, hogy a kultúrateremtő és -értelmező ember világmegértési kódjai hogyan születnek meg és alakulnak rendre át meg át a történelem és a sors különösen emberpróbáló időszakaiban. (Talán rokon vonásokat lehetne felfedezni 2016-ban megjelent román nyelvű kötetével – melynek alcíme magyarul úgy hangoznék, hogy *Melyben a szerző elbeszéli, hogyan lett magyar* –, ám az e gyűjteményben később szereplő egyik interjúban, Szilágyi Aladár kérdésére válaszolva Horváth Andor kifejti, hogy nem magáról beszél abban a kötetben, hanem egy általánosabb mentalitástörténeti értelmezést kívánt adni a román olvasóknak az erdélyi magyar létről.)

A *Mellérendelő* beszélgetésekre 2013 és 2016 között került sor Kolozsváron. Az egyetemi élethez szorosabban kapcsolódó eseménysorozatról van már szó, az a Horváth Andor, aki a hat közölt beszélgetésből ötben a tulajdonképpeni társ-főszereplő (a kimaradtban moderátor), egyszerre az értekező és egyszerre a tanár. A beszélgetéssorozat aktuális témákat, aktuális jelenségeket tárgyal, értelmez, helyez politikai, kulturális, irodalomtörténeti, esztétörténeti, vagy egyszerűen csak történelmi kontextus(ok)ba. A beszélgetések alapkonceptiója szerint Horváth Andor, az ötödik alkalmat kivéve, afféle főreferáló a megadott témákban, mely referátumokra a felkért hozzászóló, a kolozsvári magyar tudományosság többféle ágának egy-egy jelese reflektál, hogy aztán párbeszéd bontakozzék ki, melyet a moderátorok terelgetnek, s melybe olykor a közönség is bele-belekérdez. Az előkerülő témák maguk is széttartóak: a háború, a radikalizmus, az erdélyi inkompatibilitások, Camus (a 2013-as Camus-évhez kapcsolódóan), a kritika, majd végül az állatok állnak a beszélgetések középpontjában. Az írott változatok arról tanúskodnak, hogy a beszélgetőpartnerek szíves-örömmel feledkeznek bele a párbeszédbe (leginkább talán az *Erdélyi inkompatibilitások c.* esten, ahol a beszélgetőtárs Salat Levente volt, a moderátor pedig Horváth István), a szövegek pedig üdvösen megtartják az élőbeszédszerűséget, noha természetesen javítják annak esetlegességeit. A sokféle téma megintcsak sokféle arcélét villantja fel Horváth Andornak. Egymástól egészen eltérő tudományok szempontrendszerében, nyelvében, fogalomhasználatában mutatkozik a legnagyobb természetességgel jártasnak, legyen szó akár a legkedvesebb szerzői egyikéről, akár arról a társadalmi közegről, mely életét részben meghatározta, részben ki is töltötte, akár távoli világok kataklizmáiról, melyhez a ma emberének – és

felkészültségében Horváth Andor mindenképpen ilyen, hiába is hangoztat néhol, nyilván félig-meddig tréfásan mást, hiszen naprakész – inkább csak elméleti köze van, mint gyakorlati, vagy akár ököpolitikai kérdésekről is. A személyesség itt is megvan, s nemcsak mert többször elhangzik, hogy számára fontos témák kerülnek terítékre, hanem mert leginkább itt érhető tetten az a habitus, amely Horváth Andor egyetemi előadásait is jellemezte, s amelyre többen is kitérnek úgy a beszélgetőpartnerei, mint majd később a rá emlékező előadások előadói közül is.

Az *Interjúk Horváth Andorral* c. fejezet hét beszélgetést közöl. Itt is akad személyes jellegű (*Mi teszi Önt boldoggá...?*, a kérdező Zsigmond Andrea), de többnyire sokféle szerepe és munkája egy-egy aspektusára kérdeznek rá a kérdezők. Dánél Móna és Gál Andrea a Korunk-szerkesztőt, az önálló romániai állami magyar egyetemért szerepet vállaló közéleti személyiséget, valamint a fordítót faggatják, Bányai Éva az *A Hét* főszerkesztő-helyettesét, úgy is mint a hetvenes-nyolcvanas évekbeli bukaresti magyar értelmiségit, Bíró Annamária már átfogóbb jelleggel a kultúrában élő szakembert, az esszéíró és a fordítót kérdezi. A blokkot három rövidebb anyag zárja. Előbb a *Látó* folyóirat Camus-ről rendezett virtuális kerekasztal-beszélgetéséről kerülnek elő Horváth Andor válaszai, majd előbb Szilágyi Aladár, utóbb Demény Péter kérdezi életében utolsónak megjelent, román nyelvű kötetéről (*Carte de vizita – Cum am devenit maghiar*, 2016). Mint fentebb az *Életeink* kapcsán jeleztem, a személyesség itt újra fokozottan előtérbe kerül, hiszen a beszélgetések kapcsán rendre találkozunk önértelmező reflexiókkal. Nagyon jellemzőnek látom azt, hogy mennyire nem veszi félvállról Horváth Andor a válaszokat. Emlékeim szerint a Transindex portál *Mi teszi Önt boldoggá?* sorozatában megjelent miniinterjú többnyire könnyed, ahogy mondani szokás, kis színes anyagok voltak. Nos, Horváth Andor a maga boldogság-értelmezésében olyan belátásokig és felismerésekig jut el, amelyek aztán rendre visszaköszönnék e kötet reflexív, róla szóló részeiben is. A legfontosabb mondatok nyilván ezek: „[A] kultúrában élni nem azt jelenti, hogy az ember felkerekedik, évente egy-egy félórás túrával megszemléli a nagy katedrálisokat, s így ötven év alatt ötszáz katedrális előtt tölt el egy-egy félórát. A kultúra egészen mást jelent. Egyetlen katedrálisban le lehet élni ötven évet a kultúrában.” (240.) Azt hiszem, mindezt különösen elemezni felesleges. Metaforikussága ellenére is tiszta, kifejező beszéd.

Mindezek után a kötet utolsó száztíz lapján sorakoznak a Horváth Andor emlékére szervezett tudományos ülés dolgozatai. Ahogyan az előszó jelezte, valamilyen formában mindegyik kapcsolódik a személyéhez, sokoldalú munkájához. Több írásban is ő maga a „téma”, s ha nem, akkor pedig leginkább a témaadó, az ötletgazda, egy valamikori beszélgetés elindítója, melynek folytatása, és talán lezárása a megvalósult tanulmány. Demény Péter Horváth Andor arcképének felvázolására tesz kísérletet, elsősorban két, a román-magyar kapcsolatok szempontjából is nagyon fontos munkája, a *Korszellem és önismeret. Válogatás a két világháború közötti román esszéirodalomból* és a *Tanúskodni jöttem. Válogatás a két világháború közötti román emlékirat- és naplóirodalomból* c. 1988-ban, illetve 2003-ban megjelent fordításkötetei, illetve a hozzájuk írt tanulmányértékű előszó-esszék alapján. Bányai Éva, kapcsolódva a korábbi fejezetben szereplő, általa készített interjúhoz, *A Hét* szerkesztőségében végzett munkáját vizsgálja. Gondos Mária Magdolna és Orbán Gyöngyi az esszéíró Horváth Andort méltatják. László Szabolcs az önálló egyetemi gondolat történetét végigélő közéleti emberről értekezik. Különösen izgalmasak Kányádi András és Berszán István írásai, amelyekből nem csak azt lehet megtudni, hogy Horváth Andor

műhelyében elkészült Proust nagy művének, *Az eltűnt idő nyomában* első kötetének teljes fordítása, hanem előbbinél a Proust-fordítások összehasonlító elemzését, utóbbinál egy Horváth Andorral folytatott „párbeszéd” lezárásaként egyrészt szintén összehasonlító, másrészt a fordítás elméleti kérdéseivel is számot vető írást olvashatunk. A záró négy tanulmányban olyan kérdések kerülnek elő, melyek az irodalomtudós Horváth Andor érdeklődési körébe tartoztak, olyannyira, hogy Bíró Annamária és Keszeg Anna esetében is egyenesen ő ültette el a tanulmány „ötletét” a fejükbe. Előbbi figyelmét ő irányította a huszadik század eleji Bécs felé egy kulturális kaland erejéig. Bíró Annamária egy „botrányos” osztrák szerző, a Jozefine Mutzenbacher álnevet viselő Felix Salten pornográf regényén keresztül a századelő társadalmi viszonyairól, a kora huszadik századi gyermek-képről értekezik. Balázs Imre József a román szürrealista költészet nyelvvaló költőiről közöl egy nagyon érdekes tanulmányt, nyilván nem elválaszthatatlanul attól, hogy Horváth Andor nem csak fordított románból, hanem végül egy teljes kötetet is írt románul. Horváth Andor széleskörű világirodalmi érdeklődéséhez kapcsolódik Selyem Zsuzsa, aki kortárs regényekben vizsgálja a tények és a fikció viszonyát. Legvégül Keszeg Anna egy Horváth Andor adta cím alatt (*A férfimosoly története*) a tulajdonképpeni irodalomtudományból átvezeti az olvasót a tágabban értett kultúratudományok, a kommunikáció- és a médiatudomány terepére.

Egy emlékkötet összeállítása egyszerű és felemelő feladat. Legfőképpen azonban kihívás abban a tekintetben, hogy méltó legyen ahhoz, akire emlékezik. *Az Életeink. Horváth Andor-invokációk* c. kötet mindenféleképpen méltó Horváth Andor csendes, elmélyült, sokoldalú személyiségéhez, a tőle közölt szövegekkel pedig egyértelműen felül is tud emelkedni az emlékezőkötetek sokaságán, és önjogán is igazán fontossá tud válni. A kolozsvári, a romániai magyar kulturális és közélet, de nem különben a magyar kultúra egésze jelentős személyiségének állít méltó emlékjelet e könyv.

ANTAL BALÁZS

Nyíregyházi Egyetem
Irodalomtudományi Intézeti Tanszék
Nyíregyháza Sóstói út 31/b
antalbal77@gmail.com